

neolitu vystupuje na pobřeží danilská kultura (danilská kulturní skupina). Š. Batović opět hodnotí jednotlivé složky památek hmotné kultury a velkou pozornost věnuje kulturním vztahům a datování, kde využívá i radiokarbonových dat. Pozdní neolit je reprezentován hvarskou kulturou (hvarská kulturní skupina). Zaujala prostor jako předchozí danilská kultura. Po analýze archeologického materiálu se autor zabývá obecnou archeologickou problematikou, především kulturními vztahy, datováním a synchronizací s kulturami či kulturními skupinami v Albánii a Itálii. Kapitola obsahuje názorné přehledy nejdůležitějších keramických tvarů a synchronizační tabulky.

Závěrečnou kapitolu zpracoval A. Benac, M. Garašanin a D. Srejšević. Autoři věnují pozornost chronologii, kde stále existují spory mezi datováním pomocí metody historicko-komparativní a radiokarbonové. Dalším problémem je geneze neolitických kultur či skupin na území Jugoslávie. Existují dvě základní teorie: migrační a autochtonní. Při vzniku jednotlivých neolitických kulturních skupin (nejčastěji používaný termín) někdy převažuje autochtonní komponenta, jindy migrační. V pasážích o duhovní kultuře poukazují autoři na rozdíly mezi jednotlivými zónami a zdůrazňují příznačné prvky pro jednotlivé kultury. Kapitola uzavírá část věnovaná problémům historické interpretace. Autoři zde zdůrazňují vliv vyspělých sousedních oblastí a ne malou úlohu hrálo i přírodní prostředí.

Závěrem lze konstatovat, že monografická práce jugoslávských archeologů je velkým přínosem pro poznání problematiky neolitu na Balkáně a stane se nezbytným pramenem pro studium neolitických kultur této oblasti. Výhrady můžeme mít pouze k nejednotné terminologii, která je ovšem v archeologické literatuře běžným jevem. Na vysoké úrovni jsou obrázky, mapky a tabulky. Rovněž seznam literatury zachycuje důležité údaje o starší i nejnovější literární produkci, která se váže k neolitickému období Jugoslávie.

Pavel Košťálek

A. Benac—S. Dimitrijević—B. Jovanović—N. Tasić, Praistoria jugoslavenskih zemalja, III — eneolitsko doba, Sarajevo 1979, 500 stran, 11 obrázků v textu, 7 mapek a 51 tabulek.

Třetí svazek kolektivního díla předních jugoslávských archeologů shrnuje vyderpávajícím způsobem poznatky o eneolitu Jugoslávie a umožňuje čtenáři proniknout do problematiky tohoto období ve zvláště exponované oblasti, kterou zajisté představuje území Jugoslávie.

V úvodu monografie nás S. Dimitrijević a N. Tasić seznamují s problematikou výzkumu období eneolitu v Jugoslávii a podávají stručný přehled nejdůležitějších lokalit a dějin jejich výzkumu. Je zde uveden seznam zásadních prací, které se zabývají výzkumem tak důležitého úseku pravěkých dějin jakým je bezesporu v balkánském prostoru období eneolitu.

Druhá kapitola je věnována těžbě rud a metalurgii. B. Jovanović se věnuje především hlavním oblastem, ve kterých docházelo k těžbě rud a konstatuje, že zpočátku byl zpracováván hlavně azurit, malachit a kuprit. První měděné výrobky zjišťují jugoslávští badatelé již v období mladého neolitu. Nejlépe prozkoumaným rudným dolem je Rudna glava u Majdanpeka ve východním Srbsku. B. Jovanović na základě archeologického výzkumu a poznatků z archeologické literatury popisuje systém těžby rudy na tomto důležitém nalezišti.

Další část monografie, kterou napsal N. Tasić, se zabývá problematikou kultury tiszapolgárské a bodrogkeresztúrské. Obě kultury pokládají někteří jugoslávští badatelé za jediný celek s vývojovými fázemi (M. Garašanin a N. Tasić). Podporují to především nálezy obou kultur na společných pohřebištích. Tiszapolgárská kultura stejně jako bodrogkeresztúrská se do prostoru Jugoslávie rozšířila z Maďarska a poprvé se zde objevuje větší počet kovových předmětů. N. Tasić polemizuje s názory slovenských badatelů o vytvoření prototiszapolgárského období, neboť to je známé pouze na východním Slovensku a ve Vojvodině, tedy v oblastech, ležících na periférii vývoje

této kultury. V samotném mateřském území tiszapolgárské kultury nemáme pro ně analogie. N. Tasić se domnívá, že prototiszapolgárská keramika vyrůstá pod silným vlivem kultury lengyelské, balatonské a lasinjské. V současné době se toto období v Jugoslávii nazývá typem Gospodinovi. N. Tasić je rovněž autorem pasáže o kulturním komplexu Buban; — Saleču — Krivodol, který zasáhl do východní a jižní části Jugoslávie. Rozprostírá se na velkém prostoru a vytváří specifické kultury a skupiny. Podle archeologických zjištění časově odpovídá kultuře tiszapolgárské a bodrogeresztúrské. N. Tasić shrnuje různé periodizační systémy a synchronizace a mnoho společného vidí v oblasti Rumunsku. Podrobně jsou popisovány typy sídlišť a různé vlivy z okolních oblastí — z prostoru Řecka a Jadranu. Velkou část textu věnuje autor přehlednému rozboru památek hmotné kultury — od keramiky až po jednotlivé drobné předměty. Závěrem autor konstatuje, že další vývoj přerušuje průnik nositelů kultury Cernavoda III.

V části o otofénské kultuře podává N. Tasić informaci o archeologickém materiálu známé kultury, jejíž mateřskou oblastí je území Rumunsku. Odtud pronikla podél Dunaje na malé území Jugoslávie a též do Bulharska. V Jugoslávii se dělí na starší fázi, kde není zastoupen brázděný vpich a keramiku zdobí lineární vzory, a na mladší fázi s přítomností brázděného vpichu na keramice. Autor píše o sídlišťích a pohřebním ritu, který je znám především na základě nálezů hrobů v Rumunsku. Dále vyobrazuje a popisuje i další předměty této kultury. Podrobně rozebírá výzdobu na keramice a poukazuje na její zvláštnosti. Dochází k názoru, že ve srovnání s předchozími kulturami není hojný výskyt mědi. Nositelé kultury se zabývali především chovem dobytka jak na území Rumunsku, tak i v prostoru Jugoslávie.

Autorem stati o skupině Vajnska-Hunyadihalom je opět N. Tasić. Stručně seznamuje s charakteristickými rysy této kultury a zabývá se průnikem jejich nositelů z oblasti Maďarska. Teprve v nedávné době bylo prozkoumáno několik hrobů ve Vajnsce na území Jugoslávie, které poskytly materiál pro tuto oblast. Lze říci, že o skupině či kultuře Vajnska—Hunyadihalom známe jen kusá fakta. Časově spadá podle N. Tasiće do mladé fáze kultury bodrogeresztúrské a S. Šiška ji vřazuje mezi kulturu bodrogeresztúrskou a bádenskou.

Důležitou kulturou v severozápadním prostoru Jugoslávie je lasinjská kultura, kterou zpracoval v rozsáhlé kapitole S. Dimitrijević. Analogické nálezy známe pod pojmem balatonská skupina I, kterou vytvořil a blíže definoval pro maďarské území N. Kalicz. Materiálově vychází z vinčanské kultury a též z kultury lengyelsko-sopotské III. Podle archeologických výzkumů jugoslávských archeologů existovala téměř po celý eneolit. S. Dimitrijević podrobně rozebírá otázku lasinjských sídlišť a dále konstatuje, že prozatím není známo, jakým způsobem se v této kultuře pohřbívalo. Velkou pozornost věnuje autor archeologickému materiálu, především keramice, která je nejdůležitějším pramenem pro třídění a řešení chronologických otázek. Náležitá pozornost je rovněž věnována problematice geneze lasinjské kultury. Názory na její vznik a hlavní složky se dosti liší, ale lze předpokládat, že velkou roli při vzniku hrála lengyelská složka za přispění dalších pozdně neolitických kultur. S. Dimitrijević správně poukazuje na určení shody s kulturou jordanovskou, münchshöfenskou a aichbühlskou. Mnoho podobných znaků spatřujeme i v oblasti rozšíření mladší kultury s moravskou malovanou keramikou. Důležitým chronologickým momentem je přítomnost lasinjské výzdoby i na keramice zdobené brázděným vpichem. Závažné bylo získání několika absolutních dat pro lasinjskou kulturu z radiokarbonové laboratoře v Záhřebu a jejich srovnání s daty časově stejných kultur.

V kapitole věnované bádenské kultuře shrnuje S. Dimitrijević poznatky nejenom z jugoslávské literatury, ale i z literatury sousedních zemí, kde byla bádenská kultura rozšířena. Autor poukazuje na nejednotnost v terminologii, kterou částečně způsobila, přítomnost na velkém území. V Jugoslávii se s bádenskou kulturou setkáváme v severovýchodní části země. Autor polemizuje s maďarskými badateli o jejím chronologickém postavení a klade ji na rozdíl od jiných archeologů, například z ČSSR a Rumunsku, před výskyt tiszapolgárské kultury. Proti jeho názoru vystupují někteří jugoslávští badatelé (M. Garašanin, B. Brukner, N. Tasić aj.). V současné době se uplatňuje periodizace, která dělí bádenskou kulturu na čtyři fáze (podle mého názoru se neprávem nadřazuje pojem fáze nad stupeň). S. Dimitrijević podrobně rozebírá sídlištní problematiku, pohřební ritus a vypomáhá si i nálezy ze sousedních území, především z maďarské oblasti. Vlastní materiální kultuře je věnována náležitá pozornost se zvláštním důrazem na rozbor keramiky. Též je zde podán výstižný přehled

vývoje názorů na vznik bádenské kultury. Mateřskou oblast vidí S. Dimitrijevič v Pannonské nížině a polemizuje s některými československými badateli, kteří zastávají názor o českém původu této kultury. Přínos bádenského obyvatelstva spatřuje v přenesení nových kulturních prvků z vyspělých oblastí Malé Asie a jižního Balkánu.

Autorem kapitoly o kostolacké kultuře je N. Tasić. Po dlouhou dobu byla pokládána za součást bádenské či cotofenské kultury. Teprve V. Milojčić stanovil její náplň. Za mateřskou oblast se pokládá východní Slavonie a celý Srem. N. Tasić shrnuje poznatky o této kultuře a rozebírá sídliště, pohřebiště a vlastní keramickou náplň. Štát je psána s velkým přehledem a poskytuje čtenáři základní informace o pramenech hmotné kultury. Nechybí ani chronologické začlenění do rámce eneolitických kultur Jugoslávie a sousedních zemí.

Nejobsáhlejší část textu monografie věnuje S. Dimitrijevič vučedolské kultuře, která představuje nejdůležitější a nejznámější jugoslávskou kulturu eneolitu. Autor shrnuje základní poznatky a nechybí ani nejnovější názory na chronologické postavení a členění vučedolského kulturního komplexu na regionální typy a oddělení zvláštní složky — ljubljanské kultury. Informace sděluje autor v logickém uspořádání a hlavní údaje jsou podány vyčerpávajícím způsobem. Lze říci, že je to nejpodrobněji psaná kapitola této práce, z níž čtenář získá všechny hlavní informace o vučedolském kulturním komplexu. Zajisté poslouží jako vodítko k dalšímu studiu nejmladšího úseku eneolitu, jehož složky postupně přetrvávaly do starší doby bronzové.

Následující kapitola, zpracovaná opět S. Dimitrijevičem, se zabývá kulturou, kterou autor nazval kultura Retz-Gajary podle důležitých lokalit. Podobně jako v jiných částech práce jsou zde podány údaje o základních složkách této kultury. Autor prosazuje označení, které navrhl R. Pittioni a částečně upravil B. Novotný. Odmítá název brázděný vpich, jenž v posledních letech zaváděl do literatury A. Točík. Podle S. Dimitrijeviče toto označení plně nevystihuje charakter kultury a technika brázděného vpichu se dokonce u typu Kevdero-Hrnjevac vůbec nevyskytuje. Autor též podává přehled o jednotlivých typech této kultury a rozebírá chronologické postavení v rámci eneolitu. Z textu je patrné, že názory na vznik i na chronologické postavení se dosti různí, což způsobuje částečně velká oblast rozšíření.

S. Dimitrijevič je autorem pojednání o problematice eneolitu ve východní části jadranského pobřeží. Zde složitou situaci komplikuje poměrně málo archeologického materiálu. Jugoslávští archeologové teprve v nedávné době vyčlenili v období eneolitu protonakovanskou a nakovanskou kulturu, vznikající z hvarského substrátu za přispění elementů z vinčanské kultury a dalších složek eneolitu.

B. Jovanović píše o problematice pronikání lidstva z jihoruských stepí, které rovněž zasáhlo do života v prostoru Jugoslávie v závěrečném období eneolitu, stejně jako v sousedních zemích. Projevuje se to památkami hmotné kultury a charakteristickým pohřebním ritem.

Následující kapitola opět sestavil B. Jovanović a podává v ní přehled názorů na nejstarší Indoevropany v prostoru Jugoslávie. Shrnuje literaturu a hlediska jak z oblasti lingvistické, tak i archeologické.

V závěrečné kapitole vyzdvihují přední jugoslávští badatelé N. Tasić, S. Dimitrijevič a B. Jovanović hlavní poznatky o eneolitu Jugoslávie. Zabývají se výzdobným stylem na keramice, relativní i absolutní chronologií, uspořádáním sídlišť, pohřebním ritem a rozбором důležitých pramenů hmotné kultury. Zdůrazňují význam kovů pro rozvoj této epochy, v níž vzniká i nová organizace společnosti. Pozornost věnují vlivům, které pronikly na území Jugoslávie ze stepních oblastí jižní části SSSR, což do jisté míry souvisí s otázkou Indoevropanů.

Závěrem lze konstatovat, že obsáhlá monografie o eneolitu Jugoslávie představuje důležitou publikaci k poznání této významné epochy pravěku. Celá práce má jednotný charakter s logickým uspořádáním textu; výstižnými obrázkovými přehledy umožňuje získat dobrou představu o materiálové náplni domácích eneolitických kultur a kvalitní je i forma citací. Nezbytnou součástí monografie představují mapy, kde je zachyceno rozšíření jednotlivých eneolitických kultur. Přes drobná nedopatření v textu můžeme pokládat monografii za velmi zdařilou.

Pavel Košťálek